

ISSN 0453-8048

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України

ВІСНИК
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

№ 939

Серія: Історія України.
Українознавство: історичні та філософські науки

Випуск 14

Серія започаткована 1996 року

Харків 2011

УДК [193+130,2](477)(06)
ББК 63.3(4 Укр.)+71.05
В38

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол №2 від 25 лютого 2011 р.)

Вісник включає статті та матеріали, підготовлені викладачами і науковцями Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна і Східного інституту українознавства ім. Ковальських. Головна увага приділена дослідженню особливостей історіографічного процесу, методологічним питанням, історії та культури України IV – XX ст., регіональним студіям.

Для викладачів, наукових працівників, студентів.

Редакційна колегія:

д. іст. н., проф. В.В. Кравченко (відп. ред),
д. іст. н., проф. В.І.Танцюра (заст. відп. ред.),
д. іст. наук, проф. Д.М. Чорний (відп. секр.),
д. іст. н., проф. В.А. Греченко;
д. іст. н., проф. В.В. Калініченко,
д. іст. н., проф. Р.І. Киричок,
д. іст. н., проф. В.В. Лантух,
д. іст. н., проф. В.В. Петровський,
к. іст. наук, проф. В.І. Семененко,
д. ф. н., проф. Я.М. Білик,
д. ф. н., проф. Н.С. Корабльова,
д. ф. н., проф. О.М. Куць,
д. ф. н., проф. І.З. Цехмістро,
д. ф. н., проф. І.В. Карпенко,
д. іст. н. проф. С.О. Наумов,
д.ф.н., проф. Л.В. Стародубцева.,
к. ф. н., доц. М.В. Чугуєнко.

Адреса редакційної колегії: 61077, м. Харків, пл.Свободи,6, ХНУ,
кафедра українознавства кім. 485

Тел. (057) 707-51-92

Електронна адреса: siu@univer.kharkov.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 11825-696ПР від 04.10.2006 р.

Статті прорецензовано

Видається за сприяння Східного інституту українознавства ім. Ковальських.

ЗМІСТ

ІСТОРІОГРАФІЯ, ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ IV-XX СТ.

Пархоменко М. В.	
Стародавні пам'ятки житлових будинків на території сучасної України (на прикладі візантійського Херсона).....	7
Чугуй Т. О.	
Роль і значення діяльності перших Ростиславовичів у розвитку державотворчих процесів у Галицькому князівстві.....	13
Ісаєв Т. О.	
Московська сторожова служба на території Південної Слобожанщини в XVI ст.	22
Маслов М. П.	
Кустарна металообробка як важлива складова соціально-економічного розвитку України у другій половині XIX – першій третині XX ст.	33
Домановська М. Є.	
Василь Карлович Надлер (1840-1894) як візантиніст.....	39
Чорний Д. М.	
Перший Всеросійський з'їзд представників міст з питань поліпшення міських фінансів про виділення міст в самостійні земські одиниці: обговорення концепції та програми дій.....	49
Калініченко В.В.	
Оренда землі в українському селі в роки НЕПУ (1921-1929 рр.).....	54
Олянич В. В.	
Створення та діяльність кооперативів кустарів-підприємців в УСРР у 20-х рр. XX ст.....	66
Домановський А. М.	
Проблеми візантиністики у дисертаційних дослідженнях, захищених в Україні у 2007-2009 рр.	72
Удовенко Л. О.	
Значення та роль антропонімів у мові творів красного письменства (на матеріалі історичного роману Павла Загребельного «Диво»).....	93

РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ

Альков В. А.	
У боротьбі за відвідувача: становлення прийомів комерційної діяльності в закладах дозвілля м. Харкова наприкінці XIX – на початку XX ст.....	102
Полякова Ю. Ю.	
Гастролі єврейської трупи Фішзона у Харкові на початку XX століття.....	110
Подгорна О. Б.	
Фінансово-економічне становище монастирів Харківської єпархії другої половини XIX – початку XX ст.....	118
Соколовська Ю. В.	
Ольгинський притулок у Харкові в кінці XIX – на початку XX століть.....	124
Логовський І. М.	
Діяльність земських органів влади Харківської губернії з впровадження та розвитку на селі земського взаємного страхування від вогню (друга половина XIX ст.).....	130
Устименко О. М.	
Харківська радянська школа-інтернат для незрячих дітей у міжвоєнний період (20 – 30-ті рр. XX ст.).....	137
Протасова І.	
Питання про статус кримськотатарського народу: міжнародні норми про «корінні народи» та дискусії в сучасній українській історіографії.....	141

СОДЕРЖАНИЕ ИСТОРИОГРАФИЯ, ИСТОРИЯ И КУЛЬТУРА УКРАИНЫ IV- XX СТ.

Пархоменко М. В.

Древние памятники жилых строений на территории современной Украины
(на примере византийского Херсона)..... 7

Чугуй Т. А.

Роль и значение деятельности первых Ростиславовичей в развитии державообразующих
процессов в Галицком княжестве 13

Исаев Т. А.

Московская сторожевая служба на территории Южной Слобожанщины в XVI в. 22

Маслов Н. П.

Кустарная металлообработка как важная составляющая социально-экономического
развития Украины во второй половине XIX – первой трети XX ст. 33

Домановская М. Е.

Василий Карлович Надлер (1840-1894) как византинист 39

Калиниченко В. В.

Аренда земли в украинском селе в годы нэпа (1921-1929 гг.)..... 49

Черный Д. Н.

Первый Всероссийский съезд представителей городов по вопросам улучшения
городских финансов о выделении городов в самостоятельные земские единицы:
бсуждение концепции и программы действий 54

Олянич В. В.

Создание и деятельность кооперативов кустарей-предпринимателей
в СССР в 20-е гг. XX в. 66

Домановский А. Н.

Проблемы византистики в диссертационных исследованиях, защищенных
в Украине в 2007–2009 гг. 72

Удовенко Л. О.

Значение и роль антропонимов в языке произведений художественной литературы
(по материалам исторического романа Павла Загребельного «Диво»)..... 93

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Альков В.А.

В борьбе за посетителя: становление приемов коммерческой деятельности
в учреждениях досуга г. Харькова в конце XIX – начале XX в. 102

Полякова Ю. Ю.

Гастроли еврейской труппы Фишзона в Харькове в начале XX века 110

Подгорная Е. Б.

Финансово-экономическое положение монастырей Харьковской епархии
второй половины XIX – начале XX в. 118

Соколовская Ю. В.

Ольгинский приют в Харькове в конце XX – в начале XX века..... 124

Логовский И. Н.

Деятельность земских органов власти Харьковской губернии по внедрению и развитию
в сельской местности земского взаимного страхования от огня (вторая половина XIX в.) 130

Устименко А. Н.

Харьковская советская школа-интернат для слепых детей в межвоенный
период (20 – 30-е гг. XX в.)..... 137

Протасова И.

Проблема статуса крымскотатарского народа: международные нормы
о «коренных народах» и дискуссии в современной украинской историографии..... 141

CONTENT
HISTORIOGRAPHY, HISTORY AND CULTURE
OF UKRAINE IV – XX CENTURIES

Parhomenko M. V.	
Ancient Monuments of Residential Buildings in Territory of Modern Ukraine (on an Example of the Byzantine Cherson)	7
Chuguy T. O.	
The Role and Significance of the Activity of the First Rostislavs in the Development of State-forming Processes in Galitch Principality	13
Isaev T. O.	
Guard Service of the Moscow State on the Territory of South Slobozhanshchina in the 16 century	22
Maslov M. P.	
Handicraft Metal-Working as an Important Part of Socio-Economic Development of Ukraine at the Second Half of 19 – the First Third of 20 century	33
Domanovskaya M. Y.	
Vasily Karlovich Nadler (1840-1894) as a Byzantinist	39
Chorniy D. M.	
The First All-Russian Congress of Cities Concerning Improvement of the Urban Finances About Separation of Cities to a Distinct Administrative Units: Discussion of Conception and Program of Actions	49
Kalinichenko V. V.	
The Land Lease in Ukrainian Village During the NEP (1921-1929)	54
Olyanych V. V.	
Establishment and Operation of Cooperatives Handicraftsman Entrepreneurs in the USSR in the 20's XX century	66
Domanovsky A. M.	
The Problems of Byzantine Studies in the Dissertational Researches, Protected in Ukraine within 2007–2009	72
Udoenko L. A.	
A Value and a Role of Antroponimes in a Language of Fiction Products (on Basis of Paul Zagrebny's Historical Novel «The Miracle»)	93
REGIONAL STUDIES	
Alkov V. A.	
In the Struggle for a Visitor: the Formation of the Methods of the Commercial Activity in the Leisure Institutions of Kharkiv City at the Late 19th to the Early 20th Century	102
Poliakova Yu. Yu.	
Guest Performance of Fischson's Jewish Theater Company in Kharkiv in the early 20th century	110
Podgornaya E. B.	
Financial and Economic Position of Monasteries of the Kharkiv Diocese of late 19th – early 20th centuries	118
Sokolovska U. V.	
Kharkiv Olga Shelter in the late 19th – early 20th century	124
Logovskiy I. M.	
Activities of County Government Kharkiv Province in the Implementation and Development of Provincial Mutual Insurance Against Fire (second half of the 19th century)	130
Ustimenko A. N.	
Kharkiv Soviet Boarding School for Blind Children During the Interwar Era (20-30-ties of 20th Century)	137
Protasova I.	
The Question of Crimean Tatar People's Status: International Norms for the «Indigenous People» and Discussions Within Modern Ukrainian Historiography	141

УДК 94: 321.17 (477) «10/11»

Т. О. Чугуй

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРШИХ РОСТИСЛАВОВИЧІВ У РОЗВИТКУ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ У ГАЛИЦЬКОМУ КНЯЗІВСТВІ

В статті автор аналізує особливості становлення державотворчих процесів у Галицькому князівстві за часів правління перших Ростиславовичів. Розкриваються основні напрями, форми і методи боротьби князівського роду Ростиславовичів за утвердження незалежного статусу своїх володінь.

Ключові слова: Ростиславовичі, державотворчі процеси, Галицьке князівство.

В статье автор анализирует особенности становления державообразующих процессов в Галицком княжестве во времена правления первых Ростиславичей. Раскрываются основные направления, формы и методы борьбы княжеского рода Ростиславичей за достижение независимого статуса своих владений.

Ключевые слова: Ростиславичи, процессы державообразования, Галицкое княжество.

The author analyses the peculiarities of establishing state-forming processes in Galitch principality during the periods of Rostislavs the first ruling. The main directions, forms and methods of the fight of Rostislavs family for achieving an independent status of their possessions are revealed.

Key words: Rostislavs, state-forming processes, Galitch principality.

Актуальність обраної теми зумовлена недостатнім вивченням державотворчого аспекту політичної діяльності князівського роду Ростиславовичів у науковій літературі. Розгляд цього питання дасть змогу з'ясувати роль і місце галицьких князів у політичній системі руських земель.

Дослідженню історії Галицького князівства опосередковано присвячено низку загальних робіт науковців, зокрема В. Татіщева [35], М. Карамзіна [12], С. Соловійова [31], М. Костомарова [14], М. Грушевського [5-6], О. Єфименко [9], Д. Багалія [1], Д. Дорошенка [8], М. Голубця [2], Н. Полонської-Василенко [27], А. Насонова [24], М. Тихомирова [37], І. Лінниченка [20], А. Головка [4], П. Толочка [38-39] та спеціальних праць з історії Галицько-Волинської Русі – Л. Гебхарда [43], Й. Гоппе [44], Й.-Х. Енгеля [42], П. Сума [34], А. Клеванова [13], М. Смірнова [33], Д. Зубрицького [10], І. Шараневича [41], М. Грушевського [7], В. Мавродіна [22], В. Пашуто [26], К. Софроненко [32], П. Раппопорта [28], О. Ратича [29], Б. Рибаківа [30], М. Котляра [15-16]. Найвагомішим дослідженням є монографія «Галицько-Волинське князівство» І. Крип'якевича [18]. За роки незалежності України з'явилися нові дослідження, авторами найґрунтовніших з яких стали: Ю. Терещенко [36], М. Котляр [17], С. Федака [40], В. Ідзьо [11] та російський науковець А. Майоров [23].

Оскільки окрема праця з історії власне Галицького князівства, де б цілеспрямовано аналізувалися основні напрями, форми й методи державотворчої діяльності князівського роду Ростиславовичів, так і не побачила світ, автор статті ставить за мету дати об'єктивну оцінку значенню прагнення перших Ростиславовичів розвивати державотворчі процеси на Прикарпатті.

Усебічний розгляд обраного питання потребує ретельного опрацювання джерельної бази. Найбільше даних про діяльність князів Ростиславовичів знаходимо у «Київському літописі» [21], менше – у «Новгородському» [25] та «Лаврентіївському» [19] літописах. Цінним джерелом закордонного написання є «Велика хроніка» про Польщу, Русь та їх сусідів XI–XIII ст. [3], у якій відображено польський погляд на взаємовідносини Ростиславовичів з сусідами.

Розпад великих державних утворень у середньовічній Європі був цілком природним процесом, що почався з розпаду імперії Карла Великого у IX ст. Починаючи з другої половини XI ст., аналогічний процес відбувався і на території Київської Русі. Причин цього було декілька:

поліетнічний склад населення, міжособна боротьба князів за владу, натуральний спосіб ведення господарства, відносна слабкість економічних зв'язків між віддаленими одна від одної територіями, прагнення удільних князів самостійно управляти своїми землями, вплив зовнішніх факторів – напади половців, занепад торговельного шляху «З варяг у греки» та ін.

Спочатку заявили про прагнення вийти з підпорядкування Києва найрозвинутіші феодальні центри. Як наслідок, прагнення творити єдину державу відходить на другий план, а Київська Русь розпадається на низку автономних, згодом – цілком незалежних політичних утворень. Вони стануть спадкоємцями традицій Київської держави, новим історичним етапом розвитку східних слов'ян.

Політична історія Прикарпаття як окремого князівства на Русі починається з другої половини XI ст. До того часу цей регіон був складовою частиною великокнязівського домену. М. Грушевський висловив припущення, що в 1050-х рр. там уже князував Ростислав Володимирович – онук великого князя Ярослава Мудрого [5, с. 408]. Найвірогідніше його столицею в ті часи став Перемишль на Сяні – давній боярський центр. 1064 р. князь Ростислав тікає до Тмутаракані, де двічі силою займає тамтешній престол, витіснивши при цьому нащадка Святослава Ярославича чернігівського. Головною причиною переходу в інше, віддаленіше від Києва князівство, могла бути політика великого князя Ізяслава I, який за традицією прагнув об'єднати в своїх руках Волинь і Прикарпаття, щоб встановити повний політичний контроль над територіями Південно-Західної Русі.

Доля самого князя Ростислава склалася трагічно. Неабияка енергія і талант у досягненні поставленої перед собою мети, войовничість, що яскраво виявилися в Тмутаракані, швидко привернули увагу сусідів, а саме Візантії, влада якої була занепокоєна тим, що руський князь, збираючи данину з касогів та їх сусідів, посилив свою могутність. Під час бенкету при дворі Ростислава, підсланий грецький посланець Катепан непомітно дав князеві випити отрути, від якої останній помер через вісім днів – 3 лютого 1064 р. «Був же Ростислав муж доблесний у бою, а на зріст ставний, і красен лицем, і милостивий до убогих», – так характеризує князя «Київський літопис» [21, с. 103].

Подальша історія Прикарпаття пов'язана з нащадками князя Ростислава. Політична діяльність його синів розпочалася у 80-х рр. XI ст. 1081 р. Володар Ростиславович, разом із Давидом Ігоровичем, тікає до Тмутаракані, щоб посісти там князівський стіл. Але 1083 р. князь Володар, зазнавши поразки від князя Олега Святославовича, змушений був відмовитися від претензій на Тмутараканське князівство. Вже наступного 1084 р. князі Володар і Василько Ростиславовичі намагалися зайняти головне місто на Волині – Володимир, де перед тим їх як князів-ізгоїв силоміць утримував під своїм наглядом тамтешній князь Ярополк Ізяславович. Скориставшись тимчасовою відсутністю останнього, Ростиславовичі захопили не тільки Володимир, а й землі над Дністром та Сяном [3, с. 68].

Проте князювання Ростиславовичів у Володимирі тривало недовго, адже того ж 1084 р. син великого князя київського Всеволода I – Володимир Мономах – відбив столицю Волині, повернувши туди на княжіння Ярополка Ізяславовича. Він же ходив походом на Микулин біля Тербовля, двічі – на Броди заради підтримки князя Ярополка. 1087 р. волинський князь вирушив із військовою дружиною на Звенигород, але у поході «простромив його проклятий Нерядець» [21, с. 126], який втік після цього до Перемишля, де князував у той час Рюрик Ростиславович. Це кинуло підозру про причетність до скоєного злочину на цього князя. Саме загибель Ярополка Ізяславича, котрий вів боротьбу за повернення до своїх володінь втраченого Прикарпаття, закріплює цю землю за Ростиславовичами. У рік загибелі князя Ярополка великий князь київський ходив військовим походом до Перемишля з метою покарати норовливих прикарпатських князів, але ситуацію щодо володіння цими територіями змінити не зміг. 1092 р. князь Василько Ростиславович разом із половцями спустошив польські землі, чим помстився полякам за їхні попередні намагання завоювати Прикарпаття. Того ж року помирає перемишльський князь Рюрик [21, с. 146].

Великий князь київський Всеволод I, бачачи рішучість Ростиславовичів при обороні підвладних їм земель, погодився визнати за ними Прикарпаття. Це рішення згодом підтвердив Любецький з'їзд 1097 р., де проголошувався принцип, згідно з яким кожен князь отримав право тримати «отчину

свою» [21, с. 146]. Завдяки цьому за Ростиславовичами юридично закріплювалися удільні князівства з центрами у Перемишлі (за Володарем) та Теревовлі (за Васильком).

Однак основи німецького союзу були порушені дуже швидко і навіть цілування хреста не втримало конструкцію укладеної угоди. За намовою «мужів» волинський князь Давид Ігорович домігся того, щоб великий князь київський Святополк II 1097 р. дав вказівку осліпити теревовльського князя Василька Ростиславовича. Очевидно, Давид Ігорович переслідував свою мету, остереігаючись нового союзу князя Василька з князем Володимиром Всеволодовичем. Прагнучи посилити свою владу, він пішов проти істини, пустивши чутку, нібито Ростиславович готує переворот з метою захоплення Волині, а Мономах – Києва. Насправді Василько прагнув помститися полякам за попередні напади, поселити на півдні своїх володінь дунайських болгар та здійснити військовий похід проти половців. Саме для цього й налагоджував тісні стосунки з Володимиром Всеволодовичем. Сучасний український дослідник С. Федака правильно зауважує, що факт осліплення Василька не можна вважати повним крахом усіх домовленостей князів у Любечі 1097 р., оскільки це було «таємним сепаратним порушенням любецьких угод» [40, с. 61]. Підтвердженням цього став спільний похід Володимира Мономаха з синами, Олегом і Давидом Святославовичами на Київ проти Святополка II.

Утримуючи в себе вже осліпленого Василька, волинський князь вирішив забрати собі Теревовль, для цього весною 1098 р. зібрався у похід. Біля Бужська його перестрів перемишльський князь Володар. Як наслідок, Давид Ігорович закотився у місті, почалася облога. Її результатом стало укладення мирної угоди, згідно з якою волинський князь звільнив Василька, відмовився від своїх претензій на Теревовль.

Весною того ж року князі Володар і Василько разом пішли військовим походом на Волинь, прагнучи помститися за свою кривду. Взявши штурмом Всеволож, спалили його, населення міста вирізали, далі пішли походом на Володимир з вимогою видати намовників князя Давида – «мужів» Туряка, Лазаря і Володимира. Перший уник кари, оскільки втік аж у Київ, останні двоє були повішені та розстріляні стрілами [21, с. 152]. На цьому волинська кампанія Ростиславовичів закінчилася.

За свою інтригу князь Давид Ігорович згодом поплатився, оскільки великий князь київський Святополк II вигнав його з Володимира, приєднав Волинь до власних володінь. Але на цьому не зупинився, пішов походом і на Ростиславовичів, прагнучи об'єднати усю Південно-Західну Русь. У битві на «Рожному полі» поблизу Звенигорода Ростиславовичі здобули велику перемогу, але на Волинь, куди втік після поразки Святополк II, походом не пішли. Причиною цього могло бути небажання порушувати рішення Любецького з'їзду 1097 р.

Київський князь не полишав думки підкорити Прикарпаття, навіть закликав собі на допомогу угорського короля Коломана, пообіцявши йому частину Прикарпаття. Угорці, перейшовши Карпати, прийшли до Перемишля, взяли його в облогу. Необхідно відзначити, що це був один із перших походів угорського війська на північ від Карпатських гір. У цьому протистоянні Ростиславовичів підтримав скривджений Святополком II князь Давид Ігорович. Він разом із половецьким ханом Боняком 1099 р. розгромив угорців над річками Вагр та Сян і «гнав вслід за ними (уграми хан Боняк) два дні, рубаючи їх» [21, с. 153]. Угорці, зазнавши великих втрат, далі не мали змоги діяти проти Ростиславовичів. Перемоги на «Рожному полі» та під Перемишлем в 1099 р., на думку М. Голубця, – «це найсвітліші моменти нашої воєнної історії взагалі» [2, с. 193]. Великий князь київський і надалі продовжував закликати руських князів вигнати Ростиславовичів з Прикарпаття, але союзників у цій справі так і не знайшов [19, с. 232-233].

Цікавою є звістка угорських джерел про похід на Русь, Польщу і Чехію угорського короля Ласло I Святого. Причиною походу було «накликання» на Угорщину половців русинами. Похід нібито виявився вдалим і русини «мали просити милосердя у короля» [5, с. 413]. Однак це повідомлення не містить жодних подробиць, викликає сумніви щодо правдивості, має ознаки перебільшення заслуг угорського короля, адже у давньоруських джерелах про цей похід узагалі нічого не згадується.

Після Любецького з'їзду князів відбувся наступний – Витичівський з'їзд 1100 р. За його наслідками Давид Ігорович юридично отримав у володіння тільки Бужеськ, Острог, Дубен

і Чорторийськ. Ростиславовичам ставилась вимога – видати холопів і смердів-утікачів з інших руських земель. Крім того, до Володаря і Василька прибуло посольство від київського князя Святополка II та «братів» його з пропозицією уступити Теревовль князю Давидові Ігоровичу, але Ростиславовичі не дали згоди на це, оскільки витратили багато сил, обороняючи свої володіння, тим самим показали свою особну позицію [21, с. 155]. Згодом князь Давид Ігорович отримав Дорогобужську волость.

Налагодження Ростиславовичами союзних зв'язків з Візантійською імперією, видача заміж Рюрикової доньки Ірини за візантійського імператора Олексія (Ісаака) I Комнина 1104 р. були пов'язані з прагненням знайти сильного союзника в боротьбі з Угорщиною, а також з половцями. Збереглися повідомлення візантійських джерел про те, що князь Василько приходив до Константинополя з військовою підтримкою проти половців [11, с. 171].

Добрі стосунки склалися у князів Володаря і Василька з Володимиром Мономахом, який 1113 р. став великим князем київським. Його два сини (Ярополк II і Роман) були одружені з доньками Володаря. 1117 р. Ростиславовичі спільно з князями Володимиром Мономахом та Давидом Святославовичем ходили походом на Володимир проти князя Ярослава Святополковича. Причиною таких дій виявилось бажання волинського правителя вигнати з двору свою третю жінку – онуку Мономаха. Облога міста тривала 60 днів і нарешті Ярослав «покорився і вдарив чолом перед стрием своїм Володимиром» [21, с. 178]. За надану послугу Володимир Мономах передав князю Васильку низку міст у пониззі Дунаю.

Відносини Ростиславовичів з поляками були доволі складними. Польський історик XV ст. Ян Длугош повідомляє про походи руських князів до Польщі: 1181 р. Василько разом із половцями спалив декілька замків, забрав велику здобич. Цей похід рівнозначний походу 1092 р., про який згадується у «Київському літописі» [21, с. 131]. Наступного року проти поляків виступили різні руські князі. Взав участь у поході й князь Володар. Дійшовши до Вісли, князі повернулися назад зі здобиччю, але були розбиті польським князем Болеславом III Кривоустим. Згодом перемишльський князь неодноразово непокоїв своїми нападами поляків, на що Болеслав III скаржився Володимирі Мономаху та іншим руським князям [18, с. 70-71].

1122 р. трапилася ще одна подія – князь Володар потрапив у полон до поляків під містечком Високим, чому дуже прислужився Петро Власт. Перед цим він найнявся на службу до перемишльського князя, але під час походу на поляків дав знати князю Болеславу III про місце розташування князя Володаря. Поляки напали вночі й захопили Ростиславовича. Зрадника Петра Власта «Велика хроніка» називає майже національним героєм за цей вчинок [3, с. 97]. Насправді це свідчить про могутність перших Ростиславовичів та страх західних сусідів перед їхніми нападами. Під час викупу з неволі князя Володаря поляки отримали 2 тис. гривень сріблом та 50 срібних посудин грецького виробництва [35, с. 104]. Головною причиною військових конфліктів з поляками було прагнення встановити вигідний для Русі західний кордон, що і визначало прикордонний характер військових дій.

1123 р. Володар і Василько допомагали князю Ярославу Святополковичу здобути місто Володимир. Поясненням такої зміни ставлення до сина Святополка II може бути політика Ростиславовичів відносно Волині – не давати можливості об'єднатися цій землі з Києвом в руках великого князя, що сталося після вигнання Володимиром Мономахом князя Ярослава з Володимира. Щоправда, згодом Ростиславовичі спрямували послів до великого князя київського, щоб попросити прощення за свої дії. Цікаво, що сам Володимир Мономах зрадив замиренню [21, с. 180].

В управлінні князівством Ростиславовичі прагнули зміцнити своє становище. Виступаючи солідарно, вони не допустили ослаблення князівства, навпаки посилили його. Завдяки Володарю в Перемишлі було збудовано церкву Св. Івана, в якій його поховали після смерті. Теревовльський князь Василько доклав багато зусиль для заселення територій у середній та нижній течії річок Дністер, Прут, Серет і навіть на Дунаї. Заселяв він ці землі переважно степовиками – берендеями, печенігами, торками, намагався переселити болгар. Колонізуючи південні рубежі князівства, Василько прагнув створити прикордонні смуги поселень для захисту володінь від половців. Незважаючи на те, що здійснити задумані походи проти половців не вдалося через втрату зору, він впевнено боронив кордони своїх володінь. І. Крип'якевич висловив слушне припущення, згідно

з яким саме Василько збудував на кордонах укріплені міста, зокрема «град» Василів та ін. [18, с. 72]. З проведенням колонізації південних рубежів нового значення набуває місто Галич над Дністром. Очевидно, саме за Василька воно стає головним центром князівського уділу. Крім того, колонізація південних рубежів сприяла активному розвитку торгово-економічних відносин, зростанню фінансових надходжень, а відтак і могутності князів.

Серед династичних зв'язків Ростиславичів, окрім вищезгаданих, були й такі: старший син князя Василька – Ігор-Іван одружився з донькою князя Всеволода Ольговича – Анною, невідома на ім'я донька (вірогідно, Василька) стала дружиною моравського князя Вратислава, онука Конрада I. Сина Володаря – Володимирка одружили з донькою угорського короля Коломана. Шлюби дітей сприяли зміцненню міжнародного становища перших Ростиславовичів.

1124 р. помирає князь Василько, трохи пізніше, не встигши здійснити задуманий похід проти поляків, захворів і помер його старший брат – князь Володар [21, с. 180]. Після цього територію князівства розділили між собою онуки Ростислава Володимировича. Ростислав Рюрикович отримав Перемишль, Володимир Володаревич, («Київський літопис» називає його Володимирком) – Звенигород; Васильковичі: Ростислав (Григорій) – Теробовль, а Ігор (Іван) – Галич. Спочатку молоді князі жили дружньо, дотримуючись політичних традицій своїх батьків. Так, 1124 р. князі Ростислав і Володимирко спільно ходили військовим походом на Польщу, прагнучи відплатити за полон свого батька. Проте гармонія у відносинах між удільними князями тривала недовго. В 1127 р. між ними почалася війна. Князя Ростислава Рюриковича підтримали Васильковичі та великий князь київський Мстислав I. Володимирко за такої ситуації звернувся за допомогою до угорського короля Стефана II. Військо угорців затримувалося, тим часом перемишльський князь взяв в облогу Звенигород. Цікаво, що перед самою облогою відбувся з'їзд у місті Щирець, на якому бояри намагалися примирити ворогуючі сторони, але марно. Військо Ростислава двічі оточувало Звенигород, проте взяти штурмом так і не змогло через те, що у місті знаходився чималий гарнізон – 3 тис. вояків. Зрештою уся ця історія закінчилася примиренням родичів.

У 1130-х рр. помирає Ростислав Рюрикович, після чого князівський стіл у Перемишлі перейшов до Володимирка, а син Ростислава Іван отримав Звенигород. Мирна передача володінь підтверджує той факт, що перед смертю Ростислав усе-таки знайшов спільну мову зі своїм двоюрідним братом.

На ті часи припадає загострення відносин Ростиславовичів із польським князем Болеславом III. В 1132–1135 рр. обидві сторони здійснили низку військових походів одна проти одної. Наслідком цього виявилось спустошення прикордонних територій, від якого найбільше постраждало просте населення. 1138 р. князь Володимирко і Васильковичі надали військову допомогу великому київському князю Ярополку II у його боротьбі проти непокірних Ольговичів, які прагнули отримати панівне становище на Русі. Як наслідок, київському князю вдалося підкорити норовливих чернігівських князів. Проте вже наступного 1139 р. великокнязівський престол усе ж зайняв Всеволод Ольгович чернігівський. Він прагнув встановити контроль і над Волинською землею. Для цього закликав князів Володимирка та Івана Васильковича виступити проти волинських князів В'ячеслава Володимировича й Ізяслава Мстиславовича. Проте Ростиславовичі не хотіли допустити надмірного посилення влади великого князя, тому «запросили до себе Ізяслава Мстиславовича [на переговори] і, не вирядившись, вернулись» [21, с. 192].

1141 р. помирає галицький князь Ігор-Іван Василькович. Його брат Ростислав (Григорій) Василькович – найвірогідніше пішов з життя ще до 1139 р., оскільки у поході князів на Волинь його ім'я не згадується. З нащадків князя Ростислава Володимировича тепер залишилося двоє – Володимирко та племінник Іван Ростиславович. Після смерті усіх двоюрідних братів князь Володимирко переніс свою столицю з Перемишля до Галича. Серед причин для здійснення такого кроку були як політичні (можливість зосередити у своїх руках три чверті території князівства, нова столиця на відміну від Перемишля знаходилася у центрі земель Ростиславовичів, на віддалі від кордону з поляками, не була стародавнім боярським центром), так і економічні (розташування Галича на перетині торговельних шляхів, біля судноплавної водної артерії – Дністра, поблизу важливого району солеваріння). Відтоді князівство Володимирка отримує назву Галицького. Крім того, у пониззі Дністра князь поставив військові залоги в Берладі та Текучій, заснував нове місто –

Малий Галич на Дунаї. Усе це робилося з метою встановлення контролю над торговельними шляхами, збільшення фінансових надходжень до князівської скарбниці.

Продовжуючи активну зовнішню політику, князь Володимирко разом з Ізяславом Давидовичем та сином київського князя Всеволода II Святославом 1142 р. надав військову допомогу польському князю Владиславу II у боротьбі з молодшими братами – Болеславом Кучерявим та Мешком III. Зібравшись разом біля міста Черська, руські князі спустошили польські землі, взяли у полон більше мирного населення, ніж воїнів [21, с. 195]. Після переговорів брати польського князя Владислава II все ж підкорилися йому.

1144 р. між Володимирком і великим князем київським Всеволодом II виник конфлікт через сина останнього, який посів престол у Володимирі на Волині. Об'єднання Волині та Київщини суперечило інтересам галицького князя, ставило під загрозу його власне становище. Тому він вирішив кинути хресну грамоту Всеволоду II. У відповідь великий князь разом із братами, волинськими, чернігівськими, переяславськими, турівськими, смоленськими, польськими і половецькими полками розпочав наступ на Галицьку землю. Князь Володимирко також мав велике військо, спирався на союз із угорським королем Гейзою II, від якого отримав допомогу – великий військовий загін під командуванням хорватського бана та угорського палатина Беяуша. У наданні допомоги відіграли велику роль родинні зв'язки, оскільки Володимирко був одружений із донькою попереднього угорського короля Коломана – Софією. З такими силами противники зустрілися на річці Серет, далі упродовж цілого тижня київський князь Всеволод II разом із союзниками просувався вздовж річки на північ, одночасно за ним другим берегом ішов Володимирко, не даючи можливості супротивнику переправитись через Серет. Лише у верхів'ї річки великий князь переправився на правий берег і пішов навздогін за відступаючим Володимирком до Звенигорода. Місто було взято в облогу, сам князь Володимирко знаходився поруч у Голих горах. Усвідомлення галицьким князем військової переваги супротивника змусило погодитись провести переговори. Їх наслідком виявилось визнання Володимирком своїм сюзереном Всеволода II, сплата йому великої контрибуції (1400 вагових гривень срібла). Натомість київський князь повертав галицькому правителю захоплені міста – Ушицю та Микулин. Необхідно зауважити, що в справі замирення обох сторін конфлікту велику роль відіграв молодший брат Всеволода II – Ігор, якого Володимирко схилив на свій бік обіцянками допомогти згодом зайняти великокнязівський стіл [21, с. 196].

Ця війна і поразка в ній Володимирка вплинули на настрої місцевого населення. Те, що князь задовольняв не всіх, яскраво виявилось взимку 1145 р. Коли він поїхав до Тисмениці на лови, опозиція закликала до себе і проголосила галицьким князем Івана Ростиславовича. Невдоволеними самовладною політикою Володимирка були як міська верхівка, яка до перенесення столиці з Перемишля у Галич сама керувала всім господарством, промислами та торгівлею, так і незаможне населення. Н. Полонська-Василенко припускає існування певної домовленості (ряду-угоди) між міською громадою та князем Іваном при зайнятті ним галицького престолу [27, с. 164].

Дізнавшись про переворот, князь Володимирко зібрав вірне йому військо й оточив Галич. Оборонні сили міста були міцними, тому облога затягнулася на три тижні. Князь Іван Ростиславович 18 лютого 1145 р. зробив вилазку, проте був відрізаний від міста супротивником, далі мусив тікати до Придунав'я, а звідти до Києва. Галичани боронилися від Володимирка ще тиждень, після чого змушені були все-таки відчинити ворота. «Володимир же, увійшовши в Галич, багатьох людей порубав, а інших покарав карою лютою» [21, с. 197]. Іван Ростиславович, втративши Галич та Звенигород, стає берладським князем, 1146 р. пробує піти походом проти князя Володимирка, але невдало, згодом він з власною військовою дружиною служив іншим руським князям, фактично опинившись у становищі князя-ізгоя.

Після придушення заколоту в своїй столиці галицький князь зайняв місто Прилук, розташоване по дорозі на Київ у Болохівській землі [19, с. 296]. Цей вчинок безпосередньо засвідчив небажання Володимирка підкорюватися київському князю. У відповідь великий князь Всеволод II спільно з іншими князями, в тому числі з загонами польського князя Болеслава Високого та половцями, вдруге вирушив до Прикарпаття. 1146 р. його війська спалили околиці Звенигорода, чим дуже налякали мешканців міста. На вічі, що спеціально зібралось з цього приводу, обговорювалося питання можливої здачі фортеці, але представник Володимирка – Іван Халдійович стратив

ініціаторів цієї пропозиції, пригрозивши решті заколотників таким же покаранням. Як наслідок, Всеволод II так і не зміг захопити місто, змушений був відступити та повернутись назад, не досягнувши поставленої мети. Того ж року великий князь помирає, після чого Володимирко формально стає незалежним правителем. Це було пов'язано з тим, що після смерті Всеволода II та короточасного правління у Києві князя Ігоря II починається довготривала боротьба за великокнязівський престол, головними фігурантами якої виступили волинський князь Ізяслав II та його дядько – ростово-суздальський князь Юрій Довгорукий. Обидва прагнули зосередити у своїх руках не тільки Київ, але й Волинь. Сам Ізяслав II був тісніше пов'язаний з Волинською землею, тому викликав у галицького князя побоювання. Черговий раз виявилось бажання використати політику ослаблення сильнішого супротивника, якої дотримувалися Ростиславовичі. Володимирко вирішив підтримати суздальського князя. Спочатку чернігівські Ольговичі, галицький князь і Юрій Довгорукий пішли з військом до Києва визволити князя Ігоря II. Спираючись на добрі стосунки з Візантією (дружиною імператора Мануїла Комнина була рідна сестра Володимирка, яка періодично стримувала завойовницькі прагнення угорського короля Гейзи II – союзника князя Ізяслава II), галицький князь 1149 р. йде походом на Волинь, де виступає посередником у досягненні миру між князями Юрієм I та Ізяславом II [21, с. 227-229].

1150 р. Володимирко з великим військом переміг Ізяслава II у битві на Ольшанці, допоміг Юрію Довгорукому зайняти великокнязівський стіл. «Київський літопис» так описав цю подію: «Кияни ж, убоявшись Володимира Галицького, увели князя Юрія в Київ» [21, с. 233]. Повертаючись назад до Галича, Володимирко зайняв низку важливих міст: Шумськ, Тихомль, Вигошів, Гнійницю, Порогинські міста і Бужеськ. Свій союз два князі скріпили укладенням шлюбу сина Володимирка – Ярослава з донькою Юрія I – Ольгою.

Проте боротьба волинського князя зі своїми супротивниками продовжувалася. Того ж року, за намовою Ізяслава II, угорський король Гейза II з чималим військом перейшов Карпати й узяв місто Сяник, багато сіл біля Перемишля. Тільки шляхом підкупу угорської знаті галицькому князю вдалося припинити похід угорців, відвернути тим самим від себе велику загрозу. Наступного 1151 р. Володимирко черговий раз воював з Ізяславом II під Шеськом і Сапогинем, поблизу Дорогобужа розбив угорське військо, яке йшло на допомогу волинському князю [19, с. 312–313, 316, 318].

Після того, як Ізяслав II 1152 р. знову став великим князем київським, він разом із союзниками пішов проти Володимирка на Ярослав, а угорський король – на Перемишль. Головний бій стався поблизу броду на річці Сян. Переможений угорцями, Володимирко відступив до Перемишля і розпочав мирні переговори. Підкупивши угорських вельмож, галицький князь домігся від короля і великого князя миру, зобов'язався віддати захоплені перед цим Бужеськ та Погоринські міста. Договір скріпили цілуванням хреста. Укладаючи договір, галицький князь удавав, «ніби він знемагає од ран, хоча ран на ньому не було» [21, с. 254]. Ця хитрість врятувала Володимирка від беззастережної поразки та втрати галицького трону. Князь вимушений був підкоритися Ізяславу II. Сприяло збереженню князівської влади Володимирком і те, що угорці покинули північні схили Карпат, оскільки на їхнє королівство з півдня напали війська союзника галицького князя – візантійського імператора.

Однак відносини між великим князем і Володимирком залишалися складними. Отримавши звістку про те, що його сват Юрій I йде походом на Київ, галицький князь вирушив йому на допомогу, порушивши при цьому присягу. Проте запал Володимирка швидко згас після отримання звістки про те, що великий князь виступив йому назустріч, тому він змушений був повернутися назад до Галича. Ізяслав II відрядив свого посла – Петра Бориславича – з хресними грамотами до Володимирка з вимогою віддати низку Погоринських міст, про що правителі домовилися у попередній угоді, припинити підтримувати Юрія Довгорукого. Галицький князь у відповідь зневажливо поставився до зауважень посла з приводу укладеної угоди, погрожував відплатити за свою поразку. Цими діями Володимирко підтвердив свій намір самостійно управляти Галицьким князівством, а Ізяславового посла він відправив назад із нічим. Того ж дня князь Володимирко отримав приступ, від якого помер (лютий 1153 р.). Раптову смерть галицького князя сучасники пов'язували з його зневагою до хресної присяги.

Таким чином, Галицьке князівство як окреме політичне утворення виникло у другій половині XI ст. Головною причиною появи нового державного організму на Прикарпатті, як і в інших землях Русі, була феодална роздробленість Київської держави. Натуральне господарство, слабкість економічних зв'язків між віддаленими одна від одної територіями, непереборне прагнення окремих удільних князів власноруч управляти своїми землями без втручання великого князя призвели спочатку до номінального, а згодом – фактичного розпаду величезної поліетнічної Київської Русі. Це було закономірним наслідком процесів феодалного роздроблення, через які пройшли багато країн.

Особливість Галицького князівства полягала у тому, що воно одне з перших у Південно-Західній Русі здобуло автономію, а згодом і самостійний статус. Розташування князівства між Києвом з одного боку, Польщею та Угорщиною – з другого, позитивно вплинуло на взаємодію східного і західного варіантів християнської культури на його території. Своєрідний синтез впливів простежується не тільки у внутрішньому житті князівства, а й у зовнішній політиці його правителів.

Важливим чинником політичного життя стало те, що князівська династія Ростиславовичів, починаючи від її засновника – Ростислава Володимировича – одноосібно правила цими землями. А те, що князівство мало свою усталену династію, безпосередньо позитивно вплинуло на розвиток економіки і культури регіону, сприяло зростанню торговельних відносин та міських осередків. Сама ж династія князів доволі успішно пройшла через низку складних випробувань долею. Відчайдушна боротьба синів Ростислава Володимировича – Рюрика, Володаря і Василька – принесла їм бажаний результат: 1097 р. на князівському з'їзді у Любечі за ними було закріплено Перемишль і Теребовль. Таким чином, із князів-ізгоїв Ростиславовичі перетворилися на повноправних правителів.

Однак право на володіння князівством зобов'язувало не тільки вести боротьбу із супротивниками, а й вибудовувати відносини з іноземними державами. Активна зовнішня політика була викликана необхідністю чітко встановити кордони, унеможливити здійснення агресивних планів своїх сусідів. Для налагодження союзних відносин з іншими країнами і монархами Ростиславовичі вдало використовували династичні шлюби.

Об'єднання Володимирком князівства в одне ціле позитивно вплинуло на авторитет не тільки самого правителя, а й на зростання могутності Галицького князівства. Проводячи боротьбу з київськими князями за повну незалежність своїх земель, придушуючи виступи опозиційних сил боярства та міщанства, Володимирко зумів посилити князівство економічно, підняти його на якісно новий щабель розвитку. Галицька земля почала вигідно вирізнятися з-поміж інших руських земель. Провідну роль і значення у цьому процесі відіграла саме князівська династія Ростиславовичів.

Література

1. Багалій Д. І. Нарис історії України. Доба натурального господарства / Д. І. Багалій. – К., 1994.
2. Велика історія України: У 2 т. / [авт. тексту М. Голубець]. – К., 1993. – Т. 1.
3. «Великая хроника» о Польше, Руси и их соседях XI–XIII вв. / [под ред. чл.-кор. АН СССР В. Янина]. – М., 1987.
4. Головкин А. Б. Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X – первой трети XIII вв. / А. Б. Головкин. – К., 1988.
5. Грушевський М. С. Історія України-Руси: У 11 т. / М. С. Грушевський. – К., 1992–1993. – Т. 2.
6. Грушевський М. С. Велика, Мала і Біла Русь / М. С. Грушевський // Україна. – 1917. – Кн. 1–2. – С. 7–19.
7. Грушевський М. С. Галицьке боярство XII–XIII в. / М. С. Грушевський // 3 політичного життя Старої України: Розвідки, статті, промови. – К., 1918. – С. 31–49.
8. Дорошенко Д. Нарис історії України: У 2 т. / Д. Дорошенко. – К., 1992. – Т. 1.
9. Єфименко О. Я. Історія України та її народу / О. Я. Єфименко. – К., 1992.
10. Зубрицкий Д. История древнего Галичско-Русского княжества: В 3 т. / Д. Зубрицкий. – Львов, 1852–1855. – Ч. 1–3.
11. Ідзьо В. С. Українська держава в IX–XIII століттях / В. С. Ідзьо. – Л., 2004.
12. Карамзин Н. М. История государства Российского: В 12 т. / Н. М. Карамзин. – СПб., 1842. – Т. 1.
13. Клеванов А. История Юго-Западной Руси от ее начала половины XIV века / А. Клеванов. – М., 1849.
14. Костомаров М. Історія України в життєписах визначних її діячів [пер. з рос. О. Барвінського] / М. Костомаров. – К., 1991.
15. Котляр Н. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX–XIII вв. / Н. Котляр. – К., 1985.

16. Котляр Н. Ф. Южная Русь и Византия / Н. Ф. Котляр. – К., 1991.
17. Котляр М. Ф. Галицько-Волинська Русь / М. Ф. Котляр // Україна крізь віки [заг. ред. В. А. Смоля]: У 15 т. – К., 1999. – Т. 5.
18. Крип'якевич І. П. Галицько-Волинське князівство / І. П. Крип'якевич. – К., 1984.
19. Летопись по Лаврентьевскому списку. – СПб., 1872.
20. Линниченко И. Взаимные отношения Руси и Польши до половины XIV столетия / И. Линниченко. – К., 1984.
21. Літопис руський: За Іпатським списком / [пер. з давньоруської Л. Махновець]. – К., 1989.
22. Мавродин В. В. О народных движениях в Галицко-Волынском княжестве XII–XIII вв. / В. В. Мавродин // Ученые записки ЛГУ. – Л., 1939. – Ч. 48. – С. 3–15.
23. Майоров А. В. Галицко-Волынская Русь. Очерки социально-политических отношений в домонгольский период. Князь, бояре и городская община / А. В. Майоров. – СПб., 2001.
24. Насонов А. Н. Русская земля и образование древнерусского государства / А. Н. Насонов. – М., 1951.
25. Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов / [под ред. акад. А. Н. Насонова]. – М.; Л., 1950.
26. Пашуто В. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси / В. Пашуто. – М., 1950.
27. Полонська-Василенко Н. Д. Історія України: У 2 т. / Н. Д. Полонська-Василенко. – К., 1993. – Т. 1.
28. Раппопорт П. Военное зодчество западно-русских земель X–XIV вв. / П. Раппопорт. – Л., 1967.
29. Ратич О. Західноукраїнські землі в епоху Київської Русі та періоду феодальної роздробленості / О. Ратич // Торжество історичної справедливості. – Львів, 1968. – С. 44–57.
30. Рыбаков Б. Киевская Русь и русские княжества XII–XIII вв. / Б. Рыбаков. – К., 1982.
31. Соловьев С. История России с древнейших времен: В 15 кн. / С. Соловьев. – М., 1959. – Кн. 1. – Т. 1–2.
32. Софроненко К. А. Общественно-политический строй Галицко-Волынской Руси XI–XIII вв. / К. А. Софроненко. – М., 1955.
33. Смирнов М. П. Судьбы Червонной или Галицкой Руси до соединения ее с Польшею (1387) / М. П. Смирнов. – СПб., 1860.
34. Сум П. Ф. Историческое рассуждение о Галиции и Лодомерии / П. Ф. Сум // ЧОИДР. – СПб., 1846. – Кн. 5.
35. Татищев В. Н. История Российская: В 7 т. / В. Н. Татищев. – М.; Л., 1964. – Т. 3–4.
36. Терещенко Ю. І. Україна і європейський світ. Нарис історії. Від утворення Старокиївської держави до кінця XVI ст. / Ю. І. Терещенко. – К., 1996.
37. Тихомиров М. Н. Древняя Русь / М. Н. Тихомиров. – М., 1975.
38. Толочко П. П. Древняя Русь / П. П. Толочко. – К., 1987.
39. Толочко П. Историчні портрети: Із історії давньоруської і європейської політики X–XII ст. / П. Толочко. – К., 1990.
40. Федака С. Д. Політична історія України-Русі доби трансформації імперії Рюриковичів (XII століття) / С. Д. Федака. – Ужгород, 2000.
41. Шараневич И. История Галицко-Володимирской Руси. От найдажнейших времен до року 1453 / И. Шараневич. – Львов, 1863.
42. Engel J. Ch. Geschichte von Halitsch und Vladimir / J. Ch. Engel. – Wien, 1792.
43. Gebhard L. A. Geschichte des Königreiches Galizien, Lodomerien und Rotreussen / L. A. Gebhard. – Pest, 1778.
44. Hoppe J. A. Geschichte des Königreiches Galizien und Lodomerien / J. A. Hoppe. – Wien, 1792.